

Înțelegerea intelectuală a experienței politice. Mărturia personală a lui Pierre Manent

Pierre Manent, *Știința politică autentică. Un dialog cu Bénédicte Delorme-Montini*
Traducere și prefață de Cristian Preda. Baroque Books&Arts, București, 2013, 264 p. (ISBN: 978-606-93241-7-2)

Hotărâtoare pentru caracterizarea cărții de față sunt două lucruri: forma în care este concepută și timpul publicării. În definitiv, din rațiuni de înțelegere, n-ar fi pesemne întru totul exagerată extrapolarea la viața cărții a distincției pe care știința dreptului o face cu privire la viața omului: concepția și nașterea. Sub aspectul formei (concepției) cartea constă în convorbirea pe care Pierre Manent o are cu Bénédicte Delorme-Montini, iar sub aspectul nașterii (timpului publicării), relevant este doar faptul că se petrece într-un moment în care opera lui Pierre Manent este atât de bine conturată încât dă impresia unei rotunjimi care anunță, inevitabil, încheierea. Sub acest aspect, *Le regard politique* (2012) de Pierre Manent se aseamănă cu *Le Spectateur engagé*¹ (1981) de Raymond Aron: ambele cărți sunt construite sub formă dialogală (prima cu Bénédicte Delorme-Montini, iar a doua cu Jean-Louis Missika și Dominique Wolton), ambele apar la crepusculul unei cariere intelectuale (prima în 2012, când Pierre Manent avea 63 ani, iar a doua în 1981, când Raymond Aron avea 76 de ani). Nu în ultimul rând, ambele dau seama asupra formării unei persoane, căci, asemenea oricărei cărți de convorbiri care își respectă natura, planul discuției nu aparține intervievatului, iar întrebările

interviewatorului pot trimite la răspunsuri pe care probabil că el nu le-ar fi avut altcumva în minte. Altfel spus, o carte de convorbiri te forțează pe tine, cel chestionat, să te supui rigorilor fixate de celălalt. Avantajul unei asemenea construcții este că volumul de față poate servi drept excelent *vademecum* în opera lui Pierre Manent. De asemenea, poate răspunde curiozităților unui tânăr care vrea să știe „rețeta succesului” (un fel de carte de dezvoltare personală care, spre deosebire de altele care se revendică de la acest statut, este una profund autentică). Acesta este unghiul sub care recenzia de față va încerca să prezinte cartea, fiind de la sine înțeles că celălalt aspect (introducere în opera lui P. Manent) ar avea nevoie de un spațiu mult mai amplu și de altă organizare a materialului. Asemănările dintre cărțile lui Raymond Aron și Pierre Manent nu exclud însă distincțiile de care, la fel de mult, trebuie ținut cont. Aș înclina să cred că cea mai importantă este următoarea: dacă Raymond Aron încearcă să surprindă modul în care teoria se îmbină cu acțiunea (de unde și titlul *Spectatorul angajat*), Pierre Manent ilustrează cu propria devenire înțelesuri uitate ale „științei politice autentice”. Tocmai în virtutea acestei deosebiri, recenzia nu va ocoli încercarea de a reconstitui profilul „științei politice autentice” (aspect probabil mai de interes decât expunerea cărții doar dintr-un unghi parenetic).

Probabil că ascendentul strălucit al acestui tip de abordare este *Poezie*

1 Vezi Raymond Aron, *Spectatorul angajat. Dialog cu Jean-Louis Missika și Dominique Wolton*, traducere de Miruna Tătaru-Cazaban, comentarii de Radu Carp, Alexandra Ionescu și Filon Morar (București: Nemira, 2006).

și adevăr de J. W. Goethe sau, pentru o mare mare rigurozitate, *Convorbiri cu Eckerman* ale aceluiași autor. Oricine lecturează cărțile numite ale celor doi autori își va da seama, negreșit, că *bildung* (formarea în accepțiunea începutului de secol XIX) nu are prea multe în comun cu „dezvoltarea personală” (formarea în accepțiunea curentă) din simplul motiv că prima necesită un efort susținut care se întinde uneori pe o viață întreagă, o curiozitate genuină, un autentic interes către tot ceea ce ține de viață (lecturi, întâlniri).

Sub aspect compozițional, cartea este alcătuită din cinci mari părți, prefațate de textul traducătorului român (Cristian Preda), el însuși student al lui Pierre Manent, și de discuția autorului despre „Știința politică autentică”. Cele cinci părți se derulează astfel: „Uceniciile” (pp. 25-50), „Filosofie, politică, religie” (pp. 51-114), „De la momentul modern la istoria universală” (pp. 115-176), „Predarea filosofiei politice” (pp. 177-192) și, în sfârșit, „Comun și universal” (pp. 193-257). Se poate observa, încă de la lectura cuprinsului, faptul că firul conducător al convorbirilor este, depotrivă, cronologic și ideatic, adică urmărește felul în care ideile s-au altoit pe biografia subiectului. Lucrarea poate fi alăturată istoriei ideilor ale cărei margini palpabile sunt de natură geografică.

Dacă metodologic cartea se circumscrie istoriei ideilor, obiectul convorbirilor nu îl reprezintă persoana autorului, ci intenția auctorială care este, în opinia traducătorului, „aceea de a formula o «știință politică autentică»” (p. 9). Rămâne de discutat în ce măsură această „intenție fundamentală” reprezintă un lucru măturisit explicit (ceea ce, desigur, ar trăda o lipsă de modestie auctorială, în manieră hegeliană, dar care, în același timp, este oarecum justificabilă în contextul operei solide pe care Manent a creat-o) ori reprezintă, mai curând, rezultatul hermeneuticii fostului său student, actualul tălmăcitor. Un lucru este cert: ceea ce Pierre Manent își propune în mod clar este să înțeleagă „ceea ce este”, adică „lucrurile omenești, umanul”.

Această dorință pare cu atât mai puternică cu cât, „în ultima vreme”, „dorința de a crea” (sprijinită pe imaginație, pe „ceea ce nu este”) copleșește „dorința de a înțelege” (p. 13). Cu toată opoziția subînțeleasă dintre imaginație („ceea ce nu este”) și realitate („ceea ce este”), ambele forme pornesc de la o cunoaștere care, pentru Pierre Manent, este înaintea de toate istorică: în intenția sa de a înțelege, „punctul de plecare” îl constituie „două științe politice autentice: antică (grecească) și modernă (liberală)” (p. 22). Deși ambele științe politice se aseamănă prin autenticitate, cele două sunt deosebite deoarece „în ciclul antic (Platon, Aristotel) experiența precede teoria”, iar în „ciclul modern (de la Hobbes/Locke la Tocqueville) știința politică vine înaintea și după experiență” (p. 23). În al doilea rând, știința politică antică are ca obiect cetatea, iar cea modernă drepul (drepturile omului).

De ce Pierre Manent vrea să înțeleagă sau, după unele interpretări, să construiască o (nouă) știință politică autentică? În primul rând, pentru că ciclul modern s-a încheiat –lasă să se înțeleagă– cu Alexis de Tocqueville (sec. XIX). Ceea ce a urmat a angajat un soi de vid în care se manifestă pe deplin un paradox: pe cât de mult viața oamenilor se politizează (sub aspectul experienței totalitare), pe atât se fragilizează știința/filosofia politică. Rezultatul acestor fenomene contradictorii este acela că, înconjurați până la obsesie de viață politică, „oamenii nu au instrumente pentru a gândi ceea ce se întâmplă” (p. 19). Exemplul grăitor pe care Manent îl dă este acela că la apogeul tiraniilor (Hitler-Stalin), oamenii nu au putut să metabolizeze această experiență concretă sub aspectul conceptelor „tiran-tiranie”. Concluzia lui Pierre Manent este necruțătoare, aproape apodictică: „Marii filosofi ai secolului XX au avut puțin de spus despre chestiunile politice” (p. 20). Nu este clar cum trebuie interpretată această afirmație: la evenimente politice majore, chiar unice în istoria umanității (totalitarismul) nu s-au conturat gânditori politici majori sau, mai aproape de formularea litarală, marii

filosofi ai secolului XX s-au exprimat mai mult despre alte subiecte decât cele politice? Exemplul pe care îl sugerează Manent este următorul: după cum Franța post-1789 a fost „capabilă să se înțeleagă pe sine” prin crearea unei științe politice autentice (Constant-Guizot-Tocqueville), Europa post-totalitară, deși a avut gânditori mari, nu a creat o știință politică și, astfel, nu a reușit să se gândească pe sine. În această chestiune, Manent are și nu are dreptate. Are dreptate dacă în Europa posttotalitară includem și construcția europeană întrucât deja a argumentat faptul că Uniunea Europeană se situează în răspăr cu forma politică (această sintagmă reprezintă cheia de boltă a operei sale) numită națiune, dar nu știe cu ce să o înlocuiască². Nu are dreptate dacă reducem Europa posttotalitară doar la experiența fascismului (cu toate varietățile sale) și a comunismului întrucât există deja o reflecție solidă de natură să pună bazele unei „științe politice posttotalitare” (tot așa cum 1789 și Imperiul Francez au creat, după spusele sale, „știința politică liberală a societății democratice”). Această „știință politică posttotalitară” ar putea fi conturată cu operele gânditorilor Hannah Arendt (*Originile totalitarismului*³ din 1951, *Condiția umană* din 1958⁴) – Raymond Aron – Leo Strauss (singur și împreună cu Alexandre Kojève în *Despre tiranie*, pornind de la textul lui Xenofon⁵). În spiritul argumentației lui Pierre Manent (orice experiență politică adevărată trebuie să angajeze o reflecție matură, autentică), problema poate fi tranșată dacă încercăm să răspundem la întrebarea: care este experiența concretă de la care

trebuie să pornim în construcția unei reflecții sistematice? Din punctul meu de vedere, marea experiență a vremurilor noastre este globalizarea (sau mondializarea, după cum se preferă în mediul francofon) ale cărei forme de manifestare sunt extinderea europeană prin diminuarea suveranității (adică diminuarea formei politice a națiunii) și puternicul val migraționist la care este actualmente supusă Europa. Din perspectiva globalizării, integrarea europeană nu mai este atât de legată de Europa posttotalitară ceea ce justifică temerea lui Pierre Manent că noi, în acest moment, trăim o mare experiență politică pe care însă nu știm cum să o înțelegem din punct de vedere intelectual. Pierre Manent are dreptate să afirme, la interpelarea partenerului de dialog, că relativismul îngreunează reflecția politică, însă nu este singurul. Relativismului trebuie să îi fie adăugată și corectitudinea politică (*political correctness*) ca fenomen distinct și mult mai periculos. De asemenea, în listă se află și nihilismul pe care Manent îl definește drept „pierdere a încrederii în rațiunea umană” (p. 17) și, totodată, „lipsă de iubire pentru ce ține de om” (p. 18), relativismul fiind o formă *light* de nihilism. Relativismul, înțeles ca pluralitate metodologică, nu este greșit cât timp conduce la concluzie, dar dacă relativismul nu înseamnă nimic altceva decât imposibilitatea de a ajunge la o concluzie și, chiar mai rău, incriminarea străduinței de a trage linie sub o anumită opțiune, atunci diagnosticul lui Manent este îngrijorător de pertinent. În orice caz și indiferent de relațiile care se stabilesc între ele, relativismul, corectitudinea politică și nihilismul împiedică însăși educația politică care furnizează criteriile pentru „analiza unei situații politice, evaluarea unui regim politic”, dat fiind că gândirea experienței nu se poate face în absența unor instrumente specifice (p. 111).

După această discuție critică despre posibilitatea „științei politice autentice”, este firesc să ne întrebăm care este definiția cu care lucrează Manent? Într-un loc, autorul spune că știința politică reprezintă „examinarea riguroasă a

2 Vezi Pierre Manent, *Rațiunea națiunilor*, traducere de Cristian Preda (București: Nemira, 2007).

3 Vezi Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, ediția a 2-a (București: Humanitas, 1994).

4 Vezi Hannah Arendt, *Condiția umană*, traducere de Claudiu Vereș și Gabriel China (Cluj: Idea Design & Print, 2007).

5 Vezi Leo Strauss, Alexandre Kojève, *Despre tiranie*, traducere de Claudiu Șfirci-Laudat (Cluj-Napoca: Tact, 2014).

chestiunii dreptății, așa cum e ea în viața politică” (p. 70). În alt loc, susține că știința politică, înțeleasă ca discurs normativ și nu alcătuire empirică (adică sub aspectul unei „filosofii politice”), reprezintă „o manieră de a vorbi despre ceea ce e comun” (p. 209). În ceea ce privește definiția politicii, Manent a deprins-o de la magistrul său, Raymond Aron: „locul unde viața umană își găsește tensiunea proprie și își dă la iveală miza” (p. 57). Legătura dintre politică și știința politică este examinată de Manent printr-un exemplu sugestiv: în condițiile în care „viața politică este animată de «partide»”, „filosoful caută ce e «drept» în punctul de vedere al fiecărui partid” astfel că, misiunea veritabilei științe politice este, potrivit lui Tocqueville, „«nu de a vedea diferit, ci mai departe decât partidele»” (p. 72).

Înțelegă drept „cauză a ordinii și a dezordinii” în viața umană (p. 14), discuția lui Pierre Manent despre politică și știința politică are meritul de a repune pe masă „rolul *tymos*-ului în viața omului”: în accepțiunea grecilor, *tymos*-ul reprezenta partea esențială a sufletului întrucât, prin manifestările sale, omul devine un subiect interesant. Astfel că, fidel influenței primite de la Bloom, Pierre Manent consideră că „aspectele cele mai interesante ale vieții umane țin de planul motivelor” (p. 82). Astfel, accepțiunea vieții politice ca arenă a motivațiilor personale învecinează știința politică de cunoașterea de sine, care, pentru Manent, „constă în a discerne cum anume, în propriul nostru suflet, sunt dispuse motivațiile umane, motivații *comune* tuturor ființelor umane” (p. 83). Astfel, știința politică, aplecându-se asupra vieții politice cu intenția de a o înțelege, nu face altceva decât să cunoască omul social, omul care acționează în spațiul comun. Importanța motivațiilor umane (care se situează deasupra simplor idei intelectuale) îl convinge pe Manent să polemizeze cu Max Weber căruia îi reproșează în *Etica protestantă și spiritul capitalismului* faptul că, neglijând motivele, „transformă o idee în cauză socială”:

„ideile formulează sau rezolvă o situație politică, respectiv problemă politică, dar situația ori problema politică înseamnă întotdeauna o anumită configurare a motivelor umane: de ce să te supui, cum s-o faci și față de cine?” (p. 127).

Chiar și dacă nu s-ar ști nimic despre Pierre Manent, modul de definire a unor concepte pe care, ca *spec-tator angajat* și în deplină fidelitate față de intenția auctorială, le aplică la înțelegerea unor fenomene apăsătoare ale experienței contemporane (corectitudinea politică drept „teamă de deza-cord”, UE nu ca spațiu politic, ci ca umanitate, mai precis ca „religie a umanității care interzice formularea problemei omului”, globalizarea între omogenizare și unificare, privite ca orientări distincte, dacă nu chiar antagonice, etc), denotă un gânditor inclasabil, un autor care se situează deasupra delimitărilor științifice. Pierre Manent aparține pe deplin acelor „figuri intelectuale fără ralie-re disciplinară” care definesc „specificul Franței” (p. 97). De bună seamă, intelectualul inclasabil, „cu operă neîncadrabilă în categoriile vieții universitare și ale cercetării” nu reprezintă un proiect personal de viață, ci este mai curând rezultatul unor întâlniri personale, a unor lecturi și a unor discuții. Oamenii, cărțile și dialogul reprezintă, s-ar putea spune, cei trei factori care l-au plămădit pe omul (cetățeanul) și autorul Pierre Manent. Cu această afirmație deja a fost atins al doilea obiectiv al recenziei de față – cartea ca mărturie a formării personale, în tradiția intelectual-morală a *bildung*-ului. Ca un telescopaj asupra vieții sale, Pierre Manent consimte că „cei trei poli de influență”, „cele trei atitudini care reclamă devoțiune completă” (politică, religia și filosofia) se datorează a trei personalități decisivie: Raymond Aron, Jacques Maritain, respectiv Leo Strauss (p. 85). De cele mai multe ori, Manent lasă impresia că a pătruns o operă prin autorul acesteia pe care l-a cunoscut personal. De fapt, el însuși recunoaște importanța hotărâtoare a „coeficientului sau caracterului personal al întâlnirii” întrucât este „ceva care ține de pasiune

și de iubire” (p. 54): „Fiecare persoană care a jucat un rol important în viața mea intelectuală i-a transmis ștafeta celui care s-a ocupat de educația mea în perioada următoare” (p. 53). Cu amărăciune, constată că „astăzi, influența personală e greu de imaginat pentru că totul e mediat de instituții” (p. 93). Orice întâlnire personală presupune dialog, iar acest lucru se vede și în preferința pe care Pierre Manent a avut-o față de seminar („La EHESS⁶, seminarul a reprezentat centrul de gravitație al vieții mele intelectuale”), în opoziție cu prelegerea magistrală. Dacă prelegerea este artificială (instituțională), adresându-se punii public anonim, seminarul reflectă o „formulă vie”, unde „publicul interesat” este sudat de „prietenie și muncă intelectuală” (p. 181).

În cazul primei întâlniri majore, cea cu Raymond Aron, deși îl arată departe de a fi preocupat „de exercitarea unei influențe personale”, totuși „Aron m-a educat prin persoana sa, adică prin modul de a se purta în lume și de a-și exprima umanitatea în fața semenilor”, arătând astfel „faptul că doar o îndelungată educare a minții și a judecății îngăduie o orientare cât de cât sigură în viața politică” (p. 55). Aici mi se pare că se află argumentul principal pentru sugestia de a citi această carte de convorbiri în cheia *bildung*-ului, căci este vorba despre cunoașterea care nu doar informează, ci și formează omul, îi conferă o orientare în viața personală și, mai important, socială. Prin extensie, se poate spune că absența educației politice, aptă să furnizeze instrumentele pentru înțelegerea experienței politice (care, dependentă sau nu de factorul personal-subiectiv, se întâmplă la nivel obiectiv), se răsfânge inclusiv asupra calității vieții politice. Exemplul pe care îl dă Manent este opoziția dintre Sartre (care „nu știa niciodată despre ce anume vorbea în politică”) și Aron (care arată că „judecata politică, departe de a izvorî pur și simplu din valorile sau din alegerea noastră,

din «proiectul» nostru, se bazează mereu pe analiza răbdătoare a realităților politice”).

Pe lângă faptul că Aron a fost important pentru că „l-a învățat să abordeze politica”, tot el l-a orientat către Leo Strauss care „a avut cea mai mare influență” (p. 60) întrucât „l-a eliberat de punctul de vedere sociologic” (opera minții nefiind influențată de societate, ci de autorul ei). Prin Strauss a început să „înțeleagă locul religiei în societățile creștine” (p. 65). Lărgindu-și interesul de la Leo Strauss la școala straussuriannă, l-a descoperit pe Allan Bloom care i-a adus America în propria viață (p. 77) și i-a deschis drumul către „tradiția orală, către interpretarea cărților” (p. 73). Prin Bloom, Manent descoperă „planul motivelor”, învățând să-și pună în trebarea cu valoare metodologică: „care sunt motivațiile ființelor umane?” (p. 82). Manent mai evocă întâlnirea cu Stanislas și Aniouta Fumet, la al căror cerc îl descoperă pe André Frossard care, „nu-mi ierta iubirea de Rousseau” (p. 93). La seminarul lui Aron cunoaște figurile care definesc generația gânditorilor inclasabili: J. C. Casanova, A. Besançon, Claude Lefort. După seminarul lui Aron urmează gruparea din jurul revistei *Commentaire*, prezidată tot de Aron, și gruparea de la EHESS, prezidată de F. Furet, unde se află alături de M. Gauchet, B. Manin, P. Rosanvallon, K. Pomian, J. Juillard (o parte dintre aceștia fiind traduși, selectiv, și în limba română). „Lecția acestui grup a fost raportul foarte strâns cu experiența istorică” (p. 113). După ce l-a asistat pe Raymond Aron la Collège de France, a urmat Emmanuel le Roy Ladurie. Perioada acestei ucenicii (1974-1992) este, după propria mărturie, perioada de început a „proiectului meu intelectual” în care descoperă, prin Machiavelli, „diferența modernă” (p. 118), concretizată în apariția lucrării *La cité de l'homme* (1994)⁷. Acest parcurs intelectual care se consacră într-o

⁶ École des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS)

⁷ Vezi Pierre Manent, *Cetatea omului*, traducere de Cristian Preda și Ioana Popa (București: Babel, 1998).

identitate intelectuală se cuantifică prin obiecții pe care Pierre Manent le formulează la lucrări de René Girard (teoria violenței), Max Weber, chiar Raymond Aron, etc.

Prin densitatea informațiilor și prin suplețea argumentelor, cartea analizată nu se numără între cele care pot fi citite oricum, dar, cu toate acestea, poate fi citită oricând. Este utilă atât ca introducere în opera lui Pierre Manent, cât și ca rezumat pentru cei care sunt deja familiarizați, sub o formă

sau alta, cu gândirea cercetătorului francez. Totodată, este o carte de mare forță polemică, căci multe din ideile transmise pot fi asumate ca ipoteze în construcția unor argumente suplimentare. Pentru aceste motive cartea lui Pierre Manent trebuie să se afle dacă nu pe masa de lucru, atunci măcar în servieta oricărui cetățean interesat să participe *altfel* (decât majoritatea) la viața politică.

Nicolae Drăgușin

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]